

Pedagogichna psihologija: [navch. posib.] / O. P. Sergeenkova, O. A. Stoljarchuk, O. P. Kohanova, O. V. Paseka. – K.: Centr uchbovoї literaturi, 2012. – 168 s. **4. Programa** viovannja ta navchannja rozumovo vidstalih ditej doskil'nogo viku / [Sermeev B. V., Baboshko V. V., Shul'zhenko D. I. ta in.] ; za red. V. Є. Turchins'koї. – K.: LDL, 2000. – 120 s. **5. Programi** z matematiki dlja uchniv z pomirnoju rozumovuju vidstalistju pidgotovchogo, 1 - 4 -h klasiv special'noї shkoli [Elektronnij resurs] / N. V. Goljans'ka, Ju. M. Jur'eva, G. P. Zasuha. – Rezhim dostupu do sajtu: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-rogrami/dlya-ditej-z-pomirnoyu-rozumovoyu-vidstalistju.html>. **6. Jagupov V.V.** Pedagogika: Navch. posibnik / V. V. Jagupov. – K.: Libid', 2002. – 560 s.

Авторський внесок: Утьосова О.І. – 100%
Дата відправлення статті 18.03.17 р.

УДК: 376.-056.29

О.В. Чеботарьова
olena.chebotareva@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ТА ІНТЕЛЕКТУ

Відомості про автора: Чеботарьова Олена Валентинівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: проблема трудового навчання дітей з порушеннями розумового розвитку та опорно-рухового апарату різновікових груп, корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку, соціалізація дітей з порушеннями опорно-рухової та інтелектуальної сфери засобами трудового навчання. Email: olena.chebotareva@gmail.com

Contact: Chebotarova Olena, PhD of pedagogy, senior researcher, acting head of the laboratory of correction intellectual disorders, Institute of special pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. Academic interests: the problem of labor training of children with musculoskeletal and intellectual disabilities, correctional and developmental technology education for children with complex disabilities,

socialization of children with musculoskeletal and intellectual sphere by labor studies. Email: olena.chebotareva@gmail.com

Чеботарьова О.В. Методичні основи трудового навчання розумово відсталих школярів із дитячим церебральним паралічем / О.В. Чеботарьова // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – №2. – С. 34-43. **Чеботарьова О.В.** Концептуальні засади змісту трудового навчання в спеціальній школі в сучасних умовах реформування освіти / О.В. Чеботарьова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 31: зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С.354-357. **Чеботарьова О.В.** Реформування змісту трудового навчання розумово відсталих учнів із дитячим церебральним паралічем у контексті євроінтеграційних змін / О.В. Чеботарьова // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 8 / За ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. – К.: ТОВ «Поліграф плюс». – 2015. – 204с. – 173-179.

Чеботарьова О.В. Реалізація педагогічної технології трудового навчання школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. У статті розкривається актуальність розроблення педагогічної технології трудового навчання у спеціальних навчальних закладах. Репрезентовано педагогічну технологію трудового навчання школярів з комплексними порушеннями розвитку (порушенням опорно-рухового апарату та інтелекту). Охарактеризовано структуру та компоненти педагогічної технології, що передбачають інтегративну модель трудового навчання, алгоритм формування трудових навичок та вмінь у школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту; програмно-методичне забезпечення на основі модульного навчання; забезпечення корекційно-розвивального впливу на основі реалізації освітніх та корекційно-розвивальних програм; методичних рекомендацій для педагогів та батьків щодо підвищення ефективності формування трудової діяльності школярів. Окреслено принципи її реалізації та етапність навчання. Висвітлено корекційну спрямованість варіативних модулів трудового навчання, які передбачають реалізацію інноваційного змісту, методів та методичних прийомів, форм та засобів, необхідних для ефективно реалізації трудового навчання означеної категорії школярів в спеціальних навчальних закладах.

Ключові слова: педагогічна технологія трудового навчання, комплексне порушення розвитку, порушення опорно-рухового апарату та інтелекту, трудова компетентність, загальнотрудові вміння.

Чеботарёва Е. В. Реализация педагогической технологии трудового обучения школьников с нарушениями опорно-двигательного аппарата и интеллекта. В статье раскрывается актуальность разработанной и апробированной в практике педагогической технологии трудового обучения в специальных учебных заведениях. Представлено педагогическую технологию трудового обучения школьников с комплексными нарушениями развития (нарушением опорно-двигательного аппарата и интеллекта). Охарактеризовано структуру и компоненты педагогической технологии, предусматривающие интегративную модель трудового обучения, алгоритм формирования трудовых навыков и умений у школьников с нарушениями опорно-двигательного аппарата и интеллекта; программно-методическое обеспечение на основе модульного обучения; обеспечение коррекционно-развивающего воздействия на основе реализации образовательных и коррекционно-развивающих программ; методические рекомендации для педагогов и родителей по повышению эффективности формирования трудовой деятельности школьников. Определены принципы ее реализации и этапы обучения. Освещено коррекционную направленность вариативных модулей трудового обучения, предусматривающих реализацию инновационного содержания, методов и методических приёмов, форм и средств, необходимых для эффективной реализации трудового обучения указанной категории школьников в специальных учебных заведениях.

Ключевые слова: педагогическая технология трудового обучения, комплексное нарушение развития, нарушения опорно-двигательного аппарата и интеллекта, трудовая компетентность, общетрудовые умения.

Chebotarova O.V. Implementation of pedagogical technology of labor training of schoolchildren with musculoskeletal and intellectual disabilities. The article reveals the urgency of pedagogical technology of labor training, which in practice of special educational institutions was tested. The pedagogical technology of labor training of schoolchildren with complex disorders (violation of the musculoskeletal system and intellect) was presented. The structure and components of pedagogical technology were described. They provide an integrative model of labor training and algorithm for the formation of work skills and skills of schoolchildren with musculoskeletal system and intellect disabilities. The components of pedagogical technology include the program-methodical support based on modular training; maintenance of developing influence of educational and developing programs; methodical recommendations for teachers and parents to improve the efficiency of the formation of work of schoolchildren. The principles of its implementation and the stage of training are determined. The developing orientation of the variation modules of labor training have been provide. Implementation of innovative content, methods and methodological

methods, forms and means necessary for the effective implementation of the labor training of this category of schoolchildren in special educational institutions was submitted. The pedagogical technology designed to ensure the effective formation of the labor competence of schoolchildren with disorders of the musculoskeletal system and intellect. The individual psychophysical opportunities of students ensures optimal dynamics of development of work activity. The content of the training assumes the variability of its use both in the primary school and at the senior level of the special school. This pedagogical technology of labor training basis on the development and implementation of integrated courses and variational modules, ensures the development of creativity, independence, and stimulates motivation for work.

Key words: pedagogical technology of labor training, complex disorders, the musculoskeletal system and intellectual disorders, labor competence, general labor skills.

Постановка проблеми. Актуальним питанням сьогодення є трудове навчання школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, яке є важливим напрямом технологічної освіти, що створює базу для успішного вирішення учнями предметно-практичних та побутових завдань, виконання доступних видів діяльності, пов'язаних з найпоширенішими галузями народного господарства.

Підвищення рівня трудової компетентності учнів з метою їхньої успішної соціалізації та розвитку самостійності у подальшому житті можливе за умов урахування індивідуальних психофізичних можливостей школярів, перегляду традиційних науково-методичних засад трудового навчання, сучасного навчально-методичного забезпечення змісту трудового навчання відповідно нових виробничих технологій, модернізації програмно-методичного забезпечення; впровадження в освітньо-трудова практику інноваційних методів, форм та засобів трудової підготовки; використання спеціального допоміжного обладнання для учнів з метою ефективнішого виконання завдань та виготовлення об'єктів праці. Все це сприятиме розвитку творчих здібностей та нахилів, психофізичному розвитку таких дітей в цілому.

Вирішення вказаних проблем можливе шляхом впровадження в практику розробленої та апробованої педагогічної технології трудового навчання, починаючи з початкової ланки школи, на основі формування в учнів з комплексними порушеннями (до яких відносяться діти з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту) трудової компетентності – необхідних техніко-технологічних знань, трудових умінь та навичок відповідно до умов сучасного виробництва, сформованої мотивації до праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях низки авторів акцентується увага на важливості здобуття учнями з

порушеннями психофізичного розвитку освітнього рівня трудової підготовки шляхом спеціально організованого трудового навчання в комплексі з корекційно-розвивальною роботою, завдяки якій закладаються основи їхньої соціальної самостійності (І. Бех, В. Бондар, А. Висоцька, А. Долженко, Г. Дульнєв, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, С. Миронова, С. Мирський, В. Синьов, М. Супрун, І. Татьянчикова, К. Турчинська, Н. Павлова, Б. Пінський, О. Хохліна та ін.).

Авторами наголошується на важливості сформованості усіх складових трудової компетентності, зокрема, *техніко-технологічних знань* про об'єкти праці, матеріали, знаряддя; *трудових дій та операцій* та послідовність їх виконання; *ціннісно-мотиваційної складової* трудової діяльності як цілеспрямованого процесу поетапного виконання трудового завдання (аналіз, планування, організація, контроль). Трудова компетентність набуває актуальності в ракурсі особистісної характеристика школяра, що визначає його здатність і готовність працювати, виконувати необхідні предметно-перетворювальні дії, уміння взаємодіяти з дорослим, ставити мету, планувати і досягати очікуваних результатів праці (І. Бех, В. Бондар, С. Богданова, С. Дятленко, О. Коберник, В. Ковальчук, К. Рейда, М. Супрун, А. Терещук, М. Тименко, Д. Тхоржевський, С. Ящук, О. Хохліна та ін.).

Формування трудової компетентності в учнів з комплексними порушеннями повинно реалізовуватись на основі особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів, що є важливою концептуальною основою та визначає сучасну методологію оновлення змісту трудового навчання школярів. Важливим концептуальним аспектом реалізації трудового навчання є реалізація педагогічної технології, яка передбачає сформованість компонентів трудової діяльності особистості та успішне засвоєння техніко-технологічних знань, умінь, навичок, здатності використовувати знання у повсякденній життєдіяльності.

Формулювання мети статті. З огляду на зазначене вище, у статті ставляться завдання розкрити структуру та компоненти розробленої педагогічної технології трудового навчання школярів з порушенням опорно-рухового апарату та інтелекту, розробленої та апробованої на основі експериментального дослідження у спеціальних навчальних закладах, яка ґрунтується на використанні інноваційних педагогічних засобів, що сприяє розвитку трудової діяльності школярів даної категорії та їхній успішній соціально-трудої адаптації та інтеграції у суспільство.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна технологія трудового навчання передбачає певну структуру та складається з таких компонентів: інтегративної моделі трудового навчання школярів з комплексними порушеннями розвитку, алгоритму формування трудових навичок та вмінь у школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та

інтелекту; програмно-методичного забезпечення трудового навчання на основі варіативно-модульного навчання; забезпечення корекційно-розвивального впливу на основі реалізації освітніх та корекційно-розвивальних програм; методичних рекомендацій для педагогів та батьків щодо підвищення ефективності формування трудової діяльності у процесі трудового навчання у школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

Розроблена педагогічна технологія передбачає забезпечення ефективного формування трудової компетентності школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Урахування індивідуальних психофізичних можливостей учнів забезпечує оптимальної динаміку розвитку трудової діяльності; зміст навчання передбачає варіативність його використання як у початковій школі (на основі можливості перерозподілу навчального матеріалу відповідно потреб, нахилів та психофізичних можливостей молодших школярів), так і у старшій ланці спеціальної школи на основі розроблення та впровадження інтегрованих курсів та варіативних модулів, що забезпечує розвиток творчості, самостійності, стимулює мотивацію до трудової діяльності. Дотримання алгоритму поетапного формування трудових дій та операцій як основи розвитку техніко-операційних умінь та навичок розглядається з точки зору урахування психофізичних функціональних можливостей дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Виконання алгоритму формування трудових умінь є важливою умовою досягнення кінцевих результатів праці, вдосконалення процесів життєзабезпечення школярів. При розробленні технології ми скеровувались наступними принципами:

1. *Принцип пріоритетного розвитку особистості*, спроможної до соціально-побутової та трудової діяльності, підготовленої до самостійного життєзабезпечення та інтеграції у суспільство. Цей принцип передбачає стимулювання трудової активності, прагнення до самостійності, незалежно від фізичного стану дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Адже процес трудового навчання повинен бути побудований так, щоб кожен учень мав можливість розвивати особистісні якості, міг взаємодіяти з іншими людьми у процесі трудової та побутової діяльності.

2. *Принцип комплексного впливу*, що передбачає залучення фахівців закладу та родини учня до освітньо-виховного процесу, що в значній мірі стимулюватиме пізнавально-трудова діяльність школяра, підтримуватиме його художньо-творчу активність в умовах шкільного навчання та в родині, сприятиме подоланню труднощів, які виникають в процесі соціально-трудова діяльності дитини, полегшить перенесення сформованих трудових вмінь у повсякденну життєдіяльність та сприятиме їхньому закріпленню.

3. *Принципи індивідуального та диференційованого підходу* вказують на необхідність підбору методів, прийомів, форм і засобів організації трудового навчання відповідно рівня сформованості

трудо­вих знань, умінь та навичок в учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Для дотримання даних принципів необхідно знати рівень сформованості трудових знань, умінь та навичок, який враховується у багатоаспектному змісті корекційно-розвивальної роботи.

4. *Принцип діяльного підходу* передбачає отримання трудових знань та вмінь у процесі організованої трудової діяльності, під час якої створюються умови, які мотивують до пошуку вирішення трудових завдань, спонукають до використання учнем різних способів та засобів трудової діяльності, формують навички трудової взаємодії в колективі. Трудове навчання повинно бути максимально практично зорієнтованим на основі інтеріоризації соціального-побутового та предметно-практичного досвіду.

5. *Принципи систематичності, послідовності та наступності* передбачають неперервність, регулярність, планованість процесу трудового навчання в початковій та старшій ланках школи, в якому реалізуються освітні, виховні та корекційно-розвивальні завдання щодо формування трудової діяльності школяра, професійно-трудо­вої спрямованості, самовизначення та самоорганізації.

6. *Принцип доступності та наочності* передбачає урахування особливостей психофізичного розвитку дитини, стану сенсомоторної, мовленнєвої, когнітивної, особистісної сфер. Він забезпечується на основі використання широкого спектру наочної підтримки, інструктивних карток, мультимедійних та технічних засобів, що особливо у початковій ланці школи допомагає засвоєнню трудових знань, закріпленню трудових умінь та навичок у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

7. *Принцип варіативності* забезпечує доцільний та гнучкий вибір змісту, форм та методів навчання, ступінь їх адаптації у освітньо-трудо­вому процесі. Це розширює можливості педагогічної творчості, сприяє можливості диференціації та корекційно-розвивальній спрямованості змісту; посиленню мотивації; змінюючи роль педагога з інформаційно-контролюючої на консультативно-координаційну.

8. *Принцип корекційно-реабілітаційної спрямованості* забезпечує оптимізацію рухової активності дітей, зміцнення психічного здоров'я, відновлення рухових, психічних, сенсомоторних, мовленнєвих функцій організму. Корекційно-реабілітаційна робота спрямовується на створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації трудової діяльності на основі психофізичних можливостей розвитку учнів. Це дозволяє впливати на психофізичний розвиток дитини із порушенням опорно-рухового апарату та інтелекту і зумовлює позитивні зміни у керуванні процесу становлення трудової діяльності на усіх етапах шкільного навчання.

Розроблена педагогічна технологія містить певну етапність формування трудової діяльності на різних ланках трудового навчання (початковий, основний, заключний), де учні опановують усіма

необхідними теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками щодо обробки різних видів матеріалів, опановують сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва, основ швейної, кухарської, столярної, взуттєвої справи, рослинництва, квітникарства, опановують ручні та машинні техніки обробки матеріалів тощо. При вивченні навчально-практичного матеріалу учні засвоюють послідовність виконання трудових дій та операцій, виготовляють вироби, дотримуючись певних технологічних інструкцій виконання даних робіт.

Зокрема, реалізація педагогічної технології **на початковому етапі** трудового навчання (підготовчий, 1-4 класи) має загальнотрудовий, загальнотехнічний характер і має пропедевтичний характер щодо подальшого професійно-трудоного навчання в старшій школі. Основними змістовими лініями трудового навчання на означеному етапі є *ручні техніки обробки матеріалів; опанування техніко-технологічними операціями (діями); вивчення широкого спектру технологій декоративно-ужиткового мистецтва; формування самообслуговування як складової трудової діяльності учнів*, що реалізовується у педагогічно обґрунтованому, логічно впорядкованому і зафіксованому у навчальних програмах, підручниках і посібниках змісті навчання. На основі викладу інформації учні засвоюють знання і трудові дії (навички та вміння), необхідні для їхньої трудової підготовки.

На другому етапі навчання (5-9 класи) – основному – відбувається опанування учнями усіма необхідними теоретичними та практичними знаннями щодо обробки різних видів матеріалів (паперових, природних, пластичних, текстильних), ознайомлення з різними технологіями декоративно-ужиткового мистецтва, вирощування рослин, квітів, основ кухарської справи, побутової діяльності та ін. Основними змістовими лініями базового змісту є: *основи матеріалознавства; технологія виготовлення виробів; основи техніки, технологій і проектування; технологія побутової діяльності*. Важливою складовою технології є реалізації варіативних модулів, які передбачають навчання проектуванню виробів; вивчення конструкційних матеріалів та основ техніки і технологій. Модулі трудового навчання добираються педагогами відповідно психофізичних можливостей учнів, регіональних традицій та матеріально-технічного та кадрового складу навчального закладу. Це забезпечує розвиток творчості учнів, їхніх конструктивних здібностей, сприяє формуванню самостійності та організованості. Зміст варіативних модулів має прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації уроків. На основному етапі трудового навчання учні набувають практичних вмінь і навичок у процесі виконання трудових завдань, удосконалюють навички аналізу, планування, самоконтролю та оцінювання трудової діяльності.

Третій етап навчання (10 клас) розрахований на закріплення набутих теоретичних знань і практичних вмінь на попередніх етапах

навчання, роботу учнів в майстернях, спеціально облаштованих кабінетах, творчих лабораторіях, на присадибній ділянці, квітниках і клумбах, теплиці, в ході якої використовуються набуті знання та закріплюються практичні вміння і навички; а також відбувається проходження (за можливістю) виробничої практики на основі укладених угод з різними господарствами та професійно-технічними закладами. Викладання базового змісту та варіативних модулів на цьому етапі здійснюється педагогами на основі проектно-технологічної діяльності відповідно від матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального закладу, регіональних традицій. Системність, логічність і комплексність підходу до побудови курсу трудового навчання; диференційованість та корекційно-розвивальна спрямованість змісту у процесі модульного навчання сприяє посиленню мотивації; розвитку саморегуляції та самооцінювання учнів. Значна увагу приділяється професійно-трудова самовизначенню школярів, розширенню уявлень учнів про різні види професійної діяльності людини, підготовку підлітків до реального життя і здійснення допомоги в побудові їх індивідуальної освітньої траєкторії. Реалізація модуля «Крок до мети», який має структурні блоки («Подорож у світ професій», «Я у світі професій», «Мої життєві і професійні плани») сприятиме підвищенню зацікавленості дітей до проблем вибору професії, розвитку взаємодії і можливості трудитися в колективі, особистісному становленню школярів.

У межах цієї технології використовуються корекційно-розвивальні модульні програми, такі як «Азбука творчості», «Арт-корекція», «Квітковий калейдоскоп», «Арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять», які сприяють активізації художньо-трудова діяльності, психомоторному, пізнавальному, мовленнєвому, естетичному розвитку; компенсаторних можливостей школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

Важливим завданням, яке реалізується на усіх етапах шкільного навчання є формування трудової компетентності учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, яке відбувається поступово у процесі реалізації вищезначеної педагогічної технології. Це є надзвичайно складний процес, під час якого формуються необхідні для особистісного розвитку трудові знання, уміння та навички, які дозволять учням реалізовувати на практиці трудову діяльність та отримувати професійні знання та вміння.

Висновки. Отже, педагогічна технологія, яка складається інтегративної моделі трудового навчання школярів з комплексними порушеннями розвитку, алгоритму формування трудових навичок та вмінь у школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту; програмно-методичного забезпечення, корекційно-розвивального впливу на основі реалізації освітніх та корекційно-розвивальних програм; методичного супроводу фахівців та родини щодо підвищення

ефективності формування трудової діяльності у дітей процесі трудового навчання є важливим засобом особистісного розвитку школярів, успішної їхньої соціалізації. У ході реалізації педагогічної технології відбувається корекція психофізичного розвитку учнів, забезпечується здобуття міцних знань, формування практичних умінь, підвищення працездатності. Створення проблемних ситуацій та моделювання шляхів вирішення трудових завдань; використання дидактичних ігор і вправ, використання традиційних та нетрадиційних видів занять, засобів, технік та матеріалів для творчості, захист творчих проєктів у процесі самостійної та спільної трудової діяльності забезпечує формування ціннісно-мотиваційного розвитку школярів, ефективну організацію трудового навчання у спеціальних навчальних закладах, урізноманітнює форми організації трудової діяльності дітей.

Бібліографія

1. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник/ Мерсіянова Г.М. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 80с. 2. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О.П. Хохліна – К.: Пед. думка, 2000. – 286 с. 3. Чеботарьова О.В. Реалізація варіативних модулів у системі трудового навчання школярів із складними порушеннями розвитку // Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії // Зб. тез. доп. / Редкол.: В.В. Засенко, А.А. Колупаєва., Н.І. Лазаренко, З.П. Ленів. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. – 416 с.– С.354-357.

References

1. Mersiianova H.M. Profesiino-trudove navchannia u spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh dlia rozumovo vidstalykh ditei: posibnyk/ Mersiianova H.M. – K.: Pedahohichna dumka, 2012. – 80s. 2. Khokhlina O.P. Psykholoho-pedahohichni osnovy korektsiinoi spriamovanosti trudovoho navchannia uchniv z vadamy rozumovoho rozvytku (Psychological and pedagogical foundations of correctional orientation of vocational training for students with intellectual disabilities), Kiev, Ped.dumka, 2000, 286 p. 3. Chebotarova O.V. Realizatsiia variatyvnykh moduliv u systemi trudovoho navchannia shkoliariv iz skladnymy porushenniamy rozvytku // Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy: vid instytualizatsii do inkluzii // Zb. tez. dop. / Redkol.: V.V. Zasenکو, A.A. Kolupaieva., N.I. Lazarenko, Z.P. Leniv. – Vinnytsia: TOV firma «Planer», 2016. – 416 s.– S.354-357.

Авторський внесок: Чеботарьова О.В. – 100%

Дата відправлення статті 18.03.17 р.